

Ingemar Carlsson
08-700 08 96

Fideikommissnämnden

Vad är ett fideikommiss?

Fideikommiss innebär att en person, fideikommissarien, på grund av en föreskrift i ett gåvobrev eller testamente innehar egendom med ett slags inskränkt dispositionsrätt. Fideikommissarien har rätt att nyttja och uppbära avkastningen av egendomen. Egendomen kan bestå av fast egendom eller lös egendom i form av t.ex. en boksamling, ett arkiv eller ett kapital.

Vanligen har den som instiftat fideikommisset föreskrivit i fideikommissurkunden (som utgörs av testamente eller gåvohandling) egendomen för obegränsad tid skall innehas av äldste manlige bröstarvinge i kommande släktled inom en eller flera släkter (eller av äldste manlige bröstarvinge, eller om sådan inte finns, äldsta kvinnliga bröstarvinge) samt att egendomen inte får belånas, säljas eller förminska på annat sätt. Det förekommer även att fideikommisset följer kvinnolinjen.

Fideikommissbestämmelserna innebär att egendomen i princip skall överföras ograverad från innehavaren till efterträdaren i led efter led. De flesta fideikommiss avseende fast egendom instiftades i mitten av 1700-talet. Sedan år 1810 är det enligt lag inte tillåtet att stifta nya fideikommiss i fast egendom och sedan år 1930 inte heller i lös egendom.

Avvecklingslagen från år 1963

Riksdagen beslöt år 1963 att fideikommissen skall avvecklas, se lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss (avvecklingslagen). Detta innebär att ett fideikommiss skall upphöra när den som vid lagens ikraftträdande den 1 januari 1964 var innehavare av ett fideikommiss avlider. Vid avvecklingen skall egendomen fördelas. Den som enligt fideikommissurkunden skulle ha blivit näste fideikommissarie – efterträdaren – har rätt till hälften av fideikommisssegendomen, 7 § avvecklingslagen. Återstoden fördelas enligt vanliga arvs- och testamentsregler.

Fideikommissnämnden är den statliga myndighet som handlägger dels avvecklingsärenden sedan år 1964, dels s.k. permutationsärenden sedan år 1972.

Regeringen prövar frågor av särskild vikt, t.ex. aktiebolagsbildning, förlängning av fideikommissurkunden och inlösen av fideikommissegendom sedan Fideikommissnämnden verkställt utredning. Regeringen prövar även överklaganden av Fideikommissnämndens beslut. Fideikommissnämnden kan även ge vissa tillstånd för fideikommissaktiebolag om deras bolagsordning så föreskriver.

Avvecklingen av ett fideikommiss

När en fideikommissarie avlidit skall en särskild bouppteckning upprättas över fideikommissets tillgångar och skulder. Fideikommissets egendom behandlas som ett särskilt bo, ett fideikommissbo, och får inte skiftas förrän Fideikommissnämnden lämnat sitt tillstånd till skifte, 22 § avvecklingslagen.

Innan tillstånd till skifte ges skall nämnden bland annat utreda frågor om bevarande av egendom av betydande allmänt intresse och särskilt kulturhistoriskt värde. Vidare skall nämnden se till att förmån eller skyldighet som är föreskriven i fideikommissurkunden uppfylls även efter avvecklingen, t.ex. förmånsrätt för efterlevande make eller annan person eller skyldighet att svara för underhåll av grav, 12 § avvecklingslagen.

Bevarandeintressena kan tillgodoses

Fideikommissinstitutet har bidragit till att betydande samlingar av historiskt, kulturellt och vetenskapligt värde kunnat hållas samman under långa tidsperioder. På fideikommissen kan också finnas områden av naturvårdsintresse och som har stor betydelse för friluftslivet. Fideikommissegendomen kan också ha betydelse för sysselsättningen på orten. Avvecklingslagen ger möjligheter till att i speciella fall ta tillvara dessa allmänna värden genom att behålla egendomen samlad även i framtiden.

Fideikommissnämnden skall genom rådgivning och annat verka för bl. a. att dessa allmänna intressen tillgodoses.

Fideikommissaktiebolag

Aktiebolagsformen är den lösning som i första hand bör väljas för att bevara egendom med kulturhistoriska värden samt med omfattande jord- och skogsbruk i sammanhållet skick när fideikommisset upphör. Ett aktiebolag kan bildas antingen av fideikommissarien under hans livstid eller efter hans död i samband med avvecklingen av fideikommisset, 31 och 34 §§ avvecklingslagen. De speciella reglerna för aktiebolagsbildning är främst avsedda för större egendomar där det är av allmänt intresse att de hålls samman. En bolagsordning fastställs av regeringen och får inte ändras utan regeringens medgivande.

Stiftelsebildning

Vidare kan stiftelsebildning vara en möjlig form att bevara främst lös egendom samlad. Så har skett i något enstaka fall när regeringen medgett att lösöre som utgjort fideikommissegendom lagts till en befintlig familjestiftelse.

Inlösen

Om egendomens bevarande är av allmänt intresse kan staten lösa in egendomen, t.ex. större jord- och skogsegendomar vars bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse och konstsamlingar av särskilt kulturhistoriskt intresse, 16–17 §§ avvecklingslagen. Beslut om inlösen fattas av regeringen. Regeringen har beslutat om inlösen i ett fall.

Förlängning

I undantagsfall kan regeringen besluta om förlängning av fideikommissurkundens bestämmelser om egendomen har synnerligt kulturhistoriskt värde eller det finns andra särskilda skäl till förlängning, 6 § avvecklingslagen. Detta har skett sex gånger sedan 1964. En ansökning har lämnats utan bifall och vid ett tillfälle har en ansökan om förlängning återkallats (i stället bildades fideikommissaktiebolag).

Permutation

Fideikommissnämnden beslutar också i s.k. permutationsärenden rörande fideikommissen, dvs. ansökan om ändring av, upphävande av eller undantag i särskilt fall från bestämmelser i en fideikommissurkund på grund av ändrade förhållanden eller av annat särskilt skäl, 1 och 2 §§ permutationslagen (1972:205). En ansökan om permutation kan avse rätt för fideikommissarien att sälja fast egendom från fideikommisset i form av enstaka mindre bostadshus eller vägmark eller rätt att upplåta servitut till ett kraftbolag för elnät eller kraftstation. Ofta gäller ansökan rätt att belåna fideikommissegendomen för att finansiera större förbättringsarbeten på fideikommissets fastigheter. Ansökan kan även gälla rätt att införliva mark med fideikommissets jord- och skogsbruksmark för att skapa bättre brukningsförhållanden.

Förutsättningen för att en ansökan skall bifallas av Fideikommissnämnden är att den ändring ansökan avser anses vara till fördel för fideikommisset. Ett tillstånd till försäljning av fast egendom villkoras av att köpeskillingen skall läggas till fideikommisskapitalet, som förvaltas av bank. Placering av fideikommisskapitalet skall ske enligt generella bestämmelser som regeringen lämnat i ett beslut år 1968 (se promemoria om förvaltning av fideikommisskapital).

Avgiften för ett permutationsärende som handläggs enligt permutationslagen är **12 200 kr**.¹ Avgiften skall betalas in på Kammarkollegiets bankgiro nr 5052-5781 i samband med att permutationsansökan ges in till Fideikommissnämnden. På betalningen bör anges vilket fideikommiss avgiften avser.

Fideikommissnämnden

Fideikommissnämnden handlägger ett tjugotal ärenden per år. Nämnden skall främja avvecklingen av fideikommissegendom genom rådgivande och vägledande verksamhet. Nämnden består av fem ledamöter, varav två domare samt en företrädare för vardera fideikommissarierna, lantarbetarna och kulturvården. Fideikommissnämndens kansli finns på Kammarkollegiet. Adress och telefon, se nedan.

¹ Från och med den 1 januari 2025